

תיאטרון צלליות

כתבה: מיכל גפנר – מדריכה מחוז דרום בתיאטרון

Shadows are witnesses of the encounter between the material world and a world in which material things play only a minor role. They are the sole visible but yet immaterial substances, a passageway, a door between two worlds.

Norbert Götz

מעשה היצירה האמנותית, הוא המקום בו מתאפשר קיום בו זמני של ניגודים (אור וצל), באופן המכיל אותם, ואף מעניק להם מרחב קיום חדש ואחר. מרחב הביניים של היצירה, מרחב בו "מתבטלות" הדיכוטומיות, והוא מאפשר את קיומן הבו זמני של תופעות סותרות זו לצד זו, בלי שהאחת מבטלת את השנייה ([קישור](#))

מאחר ואורח החיים של האמן מצטיין בחיפוש, חקירה, גילוי, והתבוננות הרי שגם החיפוש אחר האור, אור כלשהו, הוא חלק בלתי נפרד מאורח חייו. ואין לו לאמן, כמו לאדם, דרך לגלות את האור אם לא יהא שם גם החושך ([קישור](#))

בשפה החזותית ישנם ביטויים חזותיים נרטיביים המתפתחים או מתרחשים בחלל ובזמן, כמו הקומיק-סטריפ, תיאטרון בובות וצלליות וכן שפת תנועות המשמשת חירשים. כל אלה הם ביטויים חזותיים מן התקופה שלפני

היות הקולנוע והטלוויזיה. נראה כי, לתקשורת החזותית השפעה מועילה לשיפור התקשורת המילולית האוריינות החזותית חיונית לנו להבנת העולם ולהיותנו חלק מהתרבות שיוצרות חברות אנושיות המנסה להשתמש בביטויים חזותיים גם לצורך הוראה ולמידה בבתי הספר. (לקוח מתוך 'טקסטים חזותיים בביתה', 2006, עמ' 11).

מהלך הוראה, בנושא תיאטרון צלליות, מזמין את המורה לתיאטרון לחשיבה אודות יצירה בינתחומית המאפשרת לבחון היבטים שונים של למידה בתחומי דעת שונים (מדעים, גאוגרפיה, היסטוריה, תרבות וכו').

מה נחקור?

- מהו צל? קישור-מהו צל?
- משמעות המילה צללית. מה מקורה? קישור מקור המילה הלועזית.
- מבחינה מדעית - צללית- צללית היא כל קו מתאר או צל חד של אובייקט. צללית היא למעשה אזור מוחשך שנוצר כתוצאה מחסימה של קרני האור על ידי גוף או חפץ
- מבחינה פואטית - יש שיגדירו: צלליות- ייצוגים ויזואליים למתרחש במסתרי הנפש

נראה כי יש לצלליות תבונה משל עצמן. הן מסמנות את נוכחותנו הבלתי בטוחה בעולם; אכן, הן עוקבות אחר הנעשה בעולם, הן גדלות או מצטמקות כקוד של זמן ושל שינוי. בהיסטוריה הפואטית והתרבותית המסובכת שלהן הופכות הצלליות לישויות בעלות זוהר בפני עצמן.

הצל של אפלטון

במשל של אפלטון (מתוך המדינה) מתוארים צללים שמטילים על קירות מערה פסלים נעים של בני אדם וחיות, אשר נישאים בידי מפעילים נסתרים לפני מדורה. צללים אלה הם כל אשר האסירים הכבולים למקומם במערה ופניהם מוסבות לכיוון אחד בלבד מסוגלים לראות. הם אינם מסוגלים לראות את הפסלים עצמם וגם לא את האנשים המניעים אותם, ועוד פחות מכך את השמש הזורחת בחוץ. נעולים בתוך עולם של אפלה ואור מלאכותי, אסירים אלה מאמינים שהד קולם שלהם הוא קולות הצללים. צלליות אלה שעל קיר המערה מהוות את המטפורה של אפלטון לכל אותם דברים בלתי ממשיים מסדר שני, אותן תופעות (טבעיות ומלאכותיות כאחת) אשר חודרות ומפתות אותנו אשר אנו טועים לראות בהן אמת, כפילים חומסים וכופים החוסמים את גישתנו לרעיונות נסתרים, אידיאליים, נטולי גשמיות ונצחיים המצויים מאחורי העולם הגלוי.

הצל אצל אפלטון מתקשר אפוא אל התעתוע, אל מראית העין הלא אמיתית, ועל כן אל ה"שקר". אלא שהמעבר אל האור אל ה"אמת" אף הוא איננו פשוט כל כך, שכן, מי שהתרגל לראות רק בחשכה, ביציאתו מהמערה עלול

האור לסנזור את עיניו ואז בתחילה לא יוכל לראות דבר. רק מאוחר יותר, אם יתרגלו עיניו לאור, יוכל לראות את "האמת" ואז, בזכרו את משכנו הראשון, יתמלא רחמים על חבריו שנותרו באפלה. עם זאת, אם יעלה בדעתו לחזור לחשיכה, שוב יוכו עיניו בסנזורים והוא יהיה מושא לצחוק וללעג של אסירי המערה ([קישור תוכן](#))

תארו לעצמכם מערה שקבוצת אסירים יושבת בתוכה. הם יושבים בגבם אל פתח המערה ויכולים להביט רק לעבר המסך שמולם, ללא יכולת לסובב את ראשם. מאחורי גבם יש מקור אור, וחפצים שונים מועברים בין מקור האור וגבם של האסירים. לפיכך האסירים צופים במעין תיאטרון צלליות המוקרן על הקיר שלפניהם. הצלליות שעל הקיר נראות להם מציאותיות. חלק מהחפצים משמיעים קול וחלקם דוממים. אף כי נדמה כי תמונת העולם של אותם אסירים מוגבלת למדי, ניתן להצביע על איזשהו ידע שנרכש במערה. מקצת האסירים יצליחו לגלות חוקיות כלשהי בהופעת החפצים, לעמוד על סדר הופעתן של הצלליות. למשל, אם הופיע נמר, אז הבא בתור הוא סוס. מי שיצליחו להצביע על החוקיות ייחשבו בקרב האסירים לנביאים חכמים. יהיו ביניהם מחלוקות על גודל החפצים, למשל, אבל ניתן יהיה לנסות לגבש גוף ידע במערה ולהנחיל אותו לאחרים. ניתן יהיה לפתוח מעין אוניברסיטה או מכללה אקדמית בתוך המערה. בכל זאת מה שנראה לאנשים בתוך המערה כמערכת ריאלית וחוקית עלול לעורר לעג אצל מי שישתכלו על כל הסיטואציה הזאת מבחוץ. אם נשלוח את אחד האסירים ונבקש להוציא אותו החוצה, דרכו אל האור עלולה להיות קשה. האסיר לשעבר יתקשה להסתובב ולראות את האור, וייתכן שלא יהיה מנוס אלא להכריח אותו לעשות זאת. אולי האסיר ששוחרר לפתע מכלאו ייאלץ להרכיב תחילה משקפי שמש כהים כדי שלא יסתנוור מאורו של הידע החדש. מכל מקום, ההתוודעות לידע החדש תהיה תהליך ממושך והדרגתי. בעקבות יציאתו מהמערה יתחיל האסיר לשעבר בתהליך ארוך של למידה. הוא יגלה שהעצמים הם למעשה בעלי שלושה ממדים ולא רק שניים, כפי שהתרגל לחשוב. אותו אסיר שלפתע נפקחו עיניו יתחיל להכיר את החוקיות האמיתית בעולם. (מתוך ייצוגים: מציאות, חיקוי ודמיון - עיונים ביקורתיים, 2020, עמ' 26)

תיאטרון צלליות- רקע היסטורי / מסע לעומקה של הצללית

תיאטרון צלליות הוא ככל הנראה אחת הצורות הוותיקות ביותר של תיאטרון. תיאטרון צלליות משחק ביחסים בין: אור- אובייקט- תמונת הצל (צללית)

תיאטרון צלליות הוא סוג של תיאטרון בובות, המתקיים אלפי שנים במסורות עתיקות של פולחן ומספרי סיפורים, שמקורן במזרח ומתחדש בימינו. בתיאטרון הצלליות המסורתי מופיעות הבובות מאחורי מסך, כאשר אור מטיל את הצללים שלהן, הנראים על המסך מלפנים.

שלא כמו בתיאטרון בו יש תפאורות ואביזרים רבים, למעשה כל דבר החודר אל מרחב המסך מהווה ייצוג של החיים. הצלליות הן כמו מילים כתובות שקיבלו חיים משל עצמן, מתרוממות אל על או טומנות עצמן עמוק יותר בתוככי נייר לבן ורך, מילים המתחקות אחר היסטוריות עתיקות, מעגל סיפורים המוכר לנו תמיד ויחד עם זאת משתנה בכל הופעה, מורכב מזיכרונות המשותף של הקהל ומהבנתו בהווה את העולם, משבץ את הצופים בתוכן גדול יותר הטמון כבר בתוכם.

שורשיו של תיאטרון הצללים במזרח הרחוק - בסין, הודו ואינדונזיה. בתיאטרון הצלליות במזרח הרחוק, נחשבת הבובה לגופה של הדמות, והצללית שנוצרת על המסך - לנשמתה. ישנה אגדה מהמאה השנייה המספרת כיצד שחקן צללים בסין הביא לתחיית המתים כצללית של אשתו המתה של הקיסר. עם זאת, קיימת הוכחה כתובה רק משנת 1,000 לספירה. במאה ה-17 סוחרים הביאו את "תיאטרון הצלליות" לאירופה דרך פרס וטורקיה. ההוכחה הכתובה העתיקה ביותר לתיאטרון הצללים באירופה היא משנת 1674.

תיאטרון הוואיאנג קוליט (wayangkulit) של באלי הוא בעל שורשים בני אלף שנה במרכז אסיה ובדרומה, ורואה בצלליות שליחות. הצלליות הן שחקניו העיקריים, תפאורותיו ואביזריו, עולם של חפצים המקבלים צורה על גבי מסך כותנה מתוח בעל תאורה אחורית. הצלליות מונעות ומופעלות בידי מפעיל בודד - הדאלאנג - היושב מוסתר מאחורי המסך, וגם משמיע את קולן. הוא (או לעתים רחוקות - היא) אדם אשר אנו חשים כיצד מחשבתו, רצונו, תנועותיו וקולו מתורגמים אל הבובות עצמן, נגלים לעין ביתר עוצמה בשל היותו בלתי נראה; וכך מוצגים בפנינו אלים, שדים, רוחות, ענקים וחבורות אצילים הלוחמות זו בזו. ויש גם ליצנים מבריקים, שחלקם מהווים בעצמם צורה גשמית של האלים העתיקים ביותר אשר ירדו מכורח נסיבות או עקב קללה אל עולם היצירה. לדמויות צורה מובהקת ההולמת את מהותן ואת אופיין; קהל הצופים מכיר כל אחת ואחת מהן באופן אינטימי.

בתיאטרון הצלליות האינדונזי, הוואיאנג קוליט, נתפסות הצלליות כהתגלמות הממשות האמיתית. הן מסמנות את נוכחות האמת לעומת הדבר המסווה או תופס את מקומה של האמת. אם המסך המואר מכניע את החשבה, הצלליות הנעות לאורך המסך מחזירות וגואלות את האפלה; הן נוטלות פיסות לילה וגורמות להן לדבר בשם סיפורים ומיתוסים נושנים. עבור הדאלאנג - הבובנאי האינדונזי - מייצגות הצלליות את תמציתה של האמת כולה. "לצל יש עוצמה גדולה בעולמנו, הוא מאחד את הנסתר עם הנגלה לעין" (בובנאי אינדונזי)

משוררים ערביים מימי הביניים עשו שימוש בבובות צלליות כמטאפורה לעולם משתנה ורקוב של תופעות, עולם בלתי יציב של תשוקות אנוש ושל קונפליקטים, תחום שבו רצון חופשי אינו אלא אשליה של בובות המונעות בידי כוחות נסתרים גדולים מהן. פירוש המילה הערבית המתארת את הדמות שבמופע הצלליות, "חייל", הוא גם

דמיון ורוח רפאים. בארצות מוסלמיות קיים איסור על עשיית פסל או תמונה. האיסור הזה אינו חל על תיאטרון צלליות

בשירה הקנונית של המסורת ההינדית, דמויות הצלליות מגלמות את המהות, את האמיתות הבסיסיות אודות צורותיו של העולם, אודות האכזריות שבו, הבגידות כמו גם הברכות, עסקותיו המסוכנות וקורבנותיו, האיזון המורכב של הטוב והרע, הסכסוך המתמשך שבין הגיבורים הפגומים לבין האלים; הן מספרות מעשיות אודות קרבות בין סדר לבין כאוס, אודות אסונות בהם נתקלו ואותם מנעו, אודות ביזת הזמן, אודות הכתמתן של הפעולות ההרואיות ביותר בהולכת שולל, טיפשות, בושה, שיגעון וטרגדיה. אל כל אותם סיפורים אפיים מצטרפת כפרשנות גם קומדיה פראית ולעתים מגונה וירודה של ליצנים.

במעבה ההפשטה מצורות החיים היומיומיים, בגופן הכבד הכבול לחוקי המשיכה, מדברות הצלליות אודות כוחות נצחיים, טרנסצנדנטיים, אשר לולא כן היו בלתי נראים, או אשר חוצים אך ורק באמצעות שינוי צורה את הגבול לממלכת בני האנוש. ובאותה שעה עצמה, הצלליות על המסך הן צלליות המתים, דמויות אבות קדמונים אשר נותרו בחיים והשפעתם רבה עד מאוד על חיהם של החיים, מביאים איתם תמיד עזרה או איום, אביזרי תפילה, שירה וקסם.

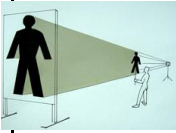
יש תמיד תחושת עומק מסתורי, ממד שלישי של תנועה ושל זמן אשר דומה שאינם משתייכים לעולם אשר אנו, כיצורים תלת ממדיים, מסוגלים לשכון בו.

בטורקיה למשל, עשויות בובות הצללים מעור גמל שעובד עד שנהיה דק ושקוף ונצבע בצבעים טבעיים. במסורת הטורקית הצגת תיאטרון צלליות קשורה יותר לפסטיבלים דתיים דוגמת הרמדאן, ואילו ביוון אפשר למצוא מופעים בכל ימות השנה. להקות עכשוויות של תיאטרון צלליות משתמשות ביכולת הפיזית הווירטואוזית של שחקנים ושחקניות היוצרים בעזרת גופם צלליות מרהיבות. על ידי הרמת הדמות, הצמדות למסך או הצמדת חלק ממנה למסך בעוד חלקה האחר נותר מאחור, והקצוות הופכים לרכים או חדים. בדרך זו שומרות הצלליות על תנועתן, וכך גם על גבולותיהן והמשכיותן זו לצד זו. תהליך זה מעניק לצלליות נטולות הגוף חיים והיסטוריה, שנוצרו בידי הידיים המפעילות שאמנם לא יכולים לראותן אך יודעים שהן שם.

מהצורה הקלאסית למודרנית

הצורה הקלאסית של תיאטרון הצללים המסורתי השתנתה במידה ניכרת ב-30 השנים האחרונות. הסיבה העיקרית הייתה גילוי מנורת ההלוגן שיוצרת אור נקודתי ומדויק ללא הרף לא משנה כמה רחוקה הבובה מהמסך. שתי סיבות נוספות תרמו לשינוי:

1. נפח הצל שמשנה את קווי המתאר שלו בהתאם לתנועות הדמות ובכך מאפשר לצללית להשתנות ולקבל איכות תלת מימדית
2. בעבר הבובה הייתה המרכיב החשוב של השחקן אבל עכשיו האור הוא הכלי העיקרי שלו. הזזת הבובה ו/או מקור האור מציגה את הצלליות המשתנות ללא הרף עם דינמיות עצומה להפליא.

סגנון	מסך	אור	דמויות	שחקנים	תנועה	מרכיב עיקרי
קלאסי עתיק/קדום (דגש על קווי מתאר ותנועה)	מסך בד מלבני לבן	מקור אור קבוע פיזור אור על שטח גדול	דו ממדיות העתקה פשוטה צורך להחזיק את הדמויות קרוב למסך הכנת הדמויות מחומר אטום (קרטון, עץ, עור, מתכת)	זדים בהתאם לצרכי מקור האור	מונעת באופן פשוט ומוגבלות בתנועתן: המסלול הטבעי שלהן הוא מימין לשמאל ולהיפך. יכולות לגדול/לקטון במידה רבה.	אחזקת ותפעול הדמות
מתקדם-חדשני	מסכים נפתחים ומשתנים-צורות משתנות 	מקור משתנה	תלת ממדיות נייר, עץ, פח, פלסטיק עיוות, הגדלה, התרחבות	תנועת השחקן הופכת גלויה בפני הקהל	מונעת בתנועה באופן דרמטי	האור- הכלי המרכזי של השחקן

ייצוג אמנותי של תיאטרון צלליות בארץ ישראל

"סילביה (וינה/אוסטריה) ויאיר נשר (ניר דוד/ישראל). הזוג נשר עסקו כ-40 שנה בבובנאות בטכניקות שונות: צלליות, בובות טלוויזיה ותיאטרון שחור. הם התמחו במחקר ובשילוב של טכניקות מודרניות עם הפורמט המסורתי של תיאטרון הצלליות. הופיעו ב-14 ארצות והשתתפו בעשרות פסטיבלים בינלאומיים. הם גם ייסדו פסטיבל תיאטרון צלליות בינלאומי באוסטריה. כ-7 שנים הופיעו בוונציה; במוזיאונים, בארמנות ובקרנבל המפורסם. במקביל, השתתפו בהפקות טלוויזיה רבות ובכללן גם תכנית סטירית באוסטריה (כמו "החרצופים" הישראלית) והפיקו סרטי צלליות ובובות ברחבי אירופה. בשנים האחרונות חזרו לקיבוץ ניר דוד. סילביה התוססת ובעלת הרעיונות ([מתוך אקום](#))

תיאטרון רחוק

נסיכת הירח - הצגת צלליות אשר מקימה לתחיה אגדה יפנית עתיקה.

לחצו על התמונה להפעלת הקישור

הצעות לדרכי הוראה:

1. יצירת עניין - איך יוצרים צללית? ננסה לענות על השאלה באמצעות משחקי אור וצל

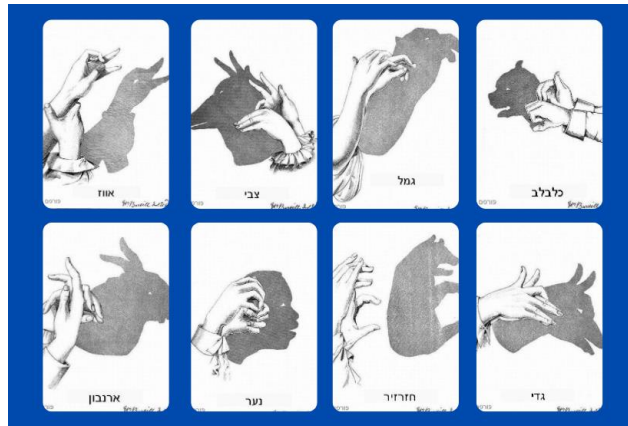
במרחב החיצוני - (נצא לחקור ולחפש צללים במרחב הבית ספרי, ננסה לגלות מה השעה באמצעות שעון שמש, נאפשר לצללים "לברוח" או ללכוד אותם באמצעות משחק של תופסת צללים).

במרחב הכיתה - נכין את האלמנטים הדרושים ללמידה:

מסך - בד לבן מתוח על מסגרת כאשר גודל המסך מתאים לגודל הבובות.

תאורה - תאורה מלאכותית ע"י מנורת שולחן בעלת אור חזק, התאורה תמוקם בין המפעילים לבין המסך ותבוא מעל לראשם על מנת שהצללית המוצגת לא תראה.

נתנסה במשחקי צלליות בעזרת הידיים (נגדיל צלליות, נשכפל אותן, ניצור שכבות של צלליות):

2. נשאל- מהם המרכיבים הנדרשים כדי ליצור צל? מקור אור, חפץ שחוסם את האור ומשטח שעליו מוטל הצל. (ניתן להיעזר בדף תצפית- [קישור](#) לאתר בריינפופ) .
3. נחקור- שינוי באחד המרכיבים הדרושים ליצירת הצל עשוי להשפיע על התוצאה: שימוש באביזרים מחומרים שקופים יותר או פחות ישליך על הצללית המתקבלת; תאורה של פנס שולחן או פנס כיס יכולה ליצור צלליות עם גבולות חדים או מטושטשים; מרקמו של המשטח, חלק או מחוספס, ישפיע על צורת הצללית.
4. נלמד אודות התכונות של האור והצל- קרני האור שמאירות את החפץ אינן עוברות דרך חפצים אטומים, ולכן יוצרות אזור חשוך יותר מהסביבה המוארת שמסביב לצללית.
5. נבחר את צורת הצגת תיאטרון הצלליות: ידיים/חפצים/גזירות
6. נתכנן: ניצור הצגה בהשראת סיפור/ שיר/ משל/ מחזה
7. נבין את הרכיבים הדרושים:

דמויות- בהתאם לטקסט שיבחר, נחקור אילו דמויות מופיעות במהלך הדרמטי. נציע לתלמידים לאפיין וליצור דמויות חד ממומדות העשויות מנייר שחור. אם בוחרים להניע איזשהו איבר של הדמות, ולחלקן איבר נע אותו חיברנו באמצעות סיכה מתפצלת כאשר לכל בובה חיברנו שני מקלות (שיפודים) מקל אחד מחובר למרכז הבובה והשני לאיבר הנע.

תפאורה- נבדוק היכן מתרחשת העלילה ובהתאם לאופי המקום, התלמידים יציעו הצעות לעיצוב התפאורה. ניתן להשתמש באלמנטים שחורים כאשר בחללים הריקים אפשר להוסיף צלופן צבעוני. התפאורה תהיה צמודה למסגרת המסך.

[דוגמא למהלך הוראה בבית הספר יסודי](#)

קישורים ליצירה, השראה ומערכי שיעור:

[How to make shadow theatre with hand for children](#)

דיאלוג בין אור וצל - מסע כחול מאת דיוויד מידנדורף - [קישור](#)

דיאלוג בין תנועה ותאורה - [קישור](#)

[תיאטרון צלליות](#) - סרטון

סיור באירופה - צלליות - להקת "Theatre Delight"

[מערך שיעור תיאטרון צלליות - א-ו](#)

דוגמא למערך שיעור - [צלליות - מיתולוגיה יוונית \(דלית\)](#)

[קוראים שלושה שירים של לאה גולדברג - משרד החינוך אור וצל - לאה גולדברג - כיתה ד' - רותם עדן](#)

[מערך שיעור תיאטרון צלליות לפי השיר 'בארץ סין' מאת לאה גולדברג](#)

ביבליוגרפיה

מתוך <https://www.schattentheater.de/files/englisch/geschichte/geschichte.php>

בובות : חייהן המופלאים של בובות התיאטרון

אינפוגן <https://www.infogan.co.il/post/TekX9jLDDtNRi4k2E5DicZ>

בעזרת פנס, שולחן וכמה אביזרים תוכלו ליצור עם הילדים תיאטרון צלליות וליהנות מזמן איכות של הנאה ולמידה משותפת. ניתן ליצור תיאטרון צלליות באמצעות:

1. ידיים
2. חפצים
3. גזירות